

Προσεγγίζοντας τὸ νόημα τῆς ἔκφρασης: «τὸν ... διάβολον καταργήσας»¹

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΞΕΞΑΚΗ*

Ἡ φράση: «Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ τὸν θάνατον καταπατήσας, τὸν δὲ διάβολον καταργήσας καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ σου δωρησάμενος», ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται ἐνίοτε καὶ κατὰ διαφορετικὸν² τρόπο, κατὰ τὶς ἱερὲς ὀρθόδοξες ἀκολουθίες τῆς κηδείας καὶ τοῦ μνημοσύνου, γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ κοιμηθέντος πιστοῦ, ἀποτέλεσε τὸ κίνητρο τῆς παρούσας προσέγγισης σχετικὰ μὲ τὴν «κατάργηση τοῦ διαβόλου».

* Ὁ Νικόλαος Γ. Ξεξάκης εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἄρχων Ὀφφικίαλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

1. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση «τὸν διάβολον καταργήσας»: *Ἱερατικὸν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Περιέχον τὰς θείας καὶ ἱερὰς Λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Προηγιασμένων, Μετὰ τῆς τυπικῆς αὐτῶν διατάξεως δοθὲν εἰς χρῆσιν τῶν ἱερέων ἐγκρίσει τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας..., ἐν Κωνσταντινουπόλει 1895, σ. 159.

Τυπικὸν τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας μετὰ παραρτήματος περὶ τοῦ νεκρωσίμου τρισαγίου καὶ περὶ τοῦ μνημονεύματος τῶν ὀνομάτων..., Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας (ὑπ' ἀριθ. 3, 7 καὶ 10 τοῦ 1905), ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου 1905, σ. 51.

Ἀρχιερατικόν, Περιέχον τὰς θείας καὶ ἱερὰς Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Προηγιασμένων..., ἐπι δὲ ... τὰς ἀκολουθίας τῆς κηδείας καὶ τοῦ μνημοσύνου..., Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐν Ἀθήναις ἀποα' (1971), σ. 120.

Ἱερατικόν, Περιέχον τὰ τῷ ἱερεὶ ἀνήκοντα ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τοῦ νυχθημέρου, τὰς θείας καὶ ἱερὰς Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Προηγιασμένων καὶ τινὰς ἄλλας ἀκολουθίας καὶ εὐχὰς, Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2015, σ. 306.

Νεκρώσιμοι καὶ ἐπιμνημόσυνοι ἀκολουθίαι, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 2015, σ. 47.

Ἱερατικὸν Α', Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, σ. 159· *Ἱερατικὸν Β'*, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, σ. 151· *Ἱερατικὸν Γ'*, Προηγιασμένων, σ. 107, Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρως – Ἄγιον Ὅρος 1992.

2. Βλ. σχετικὰ: Ἰω. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, Ε' (501-600), Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2003, (563), σσ. 247-248: «Στὴν νεκρώ-

Καταργήθηκε όμως ολοκληρωτικά ο διάβολος; έγινε άργος; τέθηκε σε άχρηστία; έξαφανίστηκε; έπαυσε όριστικά να ενεργεί και να δραστηριοποιείται; Ασφαλώς όχι. *Υπό ποία έννοια λοιπόν ο διάβολος καταργήθηκε;*

Κατά πρώτον, ως σημειωθεί ότι δεν είναι εύχάριστος, «οὐκ ... ἡδὺς ... ὁ περὶ τοῦ διαβόλου λόγος»: εἶναι όμως αναγκαῖος «ἐπειδὴ ἀσφαλῆς ἡμῖν ἡ περὶ τούτου διδασκαλία· ἐχθρὸς γάρ ἐστι καὶ πολέμιος· μεγάλη δὲ ἀσφάλεια τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰδέναι σαφῶς»³.

Ὁ διάβολος, μὲ βάση τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, δρᾷ καὶ ἀντενεργεῖ στὸ θεῖο θέλημα⁴. Πολύ εὐγλωττα μᾶς ἐνημερώνουν τὰ ἀγιογραφικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα. Ἡ παρουσία τοῦ διαβόλου καὶ ἡ καταστρεπτικὴ του δράση εἶναι ἔντονη καὶ συνεχῆς. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται νὰ βρῆσκει σὲ διαρκῆ ἐγρήγορηση. Ἔτσι ὁ ἀπόστολος Παῦλος προτρέπει: «ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου· ... στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὄσφυν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐν πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δύνασθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι...»⁵.

σημὴ εὐχή “Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων...” ἢ φράση “ὁ τὸν θάνατον καταπατήσας, τὸν δὲ διάβολον καταργήσας” διορθώνεται σὲ “ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, τὸν δὲ διάβολον καταπατήσας” ἢ “ὁ τὸν διάβολον καταπατήσας, τὸν δὲ θάνατον καταργήσας”. Ποιὸ εἶναι τὸ ὀρθότερο; ... ἐρώτημα, ποῦ ἔμεινε πρὸς μελέτην ἐπὶ ἀρκετὰ χρόνια. Ἦδη προσφάτως ἀπέκτησε ἐπικαιρότητα καὶ γράφθηκαν γι' αὐτὸ ἀρκετὰ καὶ ἀντιμαχόμενα ... Πρέπει ... νὰ θεωρηθεῖ ὡς βέβαιο ὅτι ἡ ἀρχικὴ γραφὴ στὴν ἐπίμαχο φράση ἦταν “ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, τὸν δὲ διάβολον καταπατήσας” ...». Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση: «τὸν δὲ διάβολον καταπατήσας» βλ.: Ἀρχιερατικόν, συνταχθέν ὑπὸ Μητροπ. Τυρολόης καὶ Σερεντίου Παντελεήμονος Ροδοπούλου, Ἐκδοσις Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 243. Ἀρχιερατικόν, περιέχον τὰ τῶν ἀρχιερέων ἀνήκοντα ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς λειτουργίαις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν Προηγιασμένων καὶ ἐν τισὶν ἄλλαις ἀκολουθίαις καὶ εὐχαῖς, Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2014 (ἀναθεωρημένη), σ. 203 (ἐπὶ ἐκδημία πιστοῦ).

3. Ιω. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὁμιλία Β', Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐκ μέσου γέγονεν ὁ διάβολος· καὶ οὐδὲν βλάπτει ἢ πονηρία αὐτοῦ ἐὰν προσέχωμεν, καὶ περὶ μετανοίας 1, PG 49, 258.

4. Βλ. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, Ὁρθόδοξος Δογματικὴ, τ. Γ', Ἀθήνα 2009, σ. 112 κ.ἐξ.

5. Ἐφ. 6, 10-16. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπισήμανση τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου: «Ἐνα μόνον ἐχθρὸν ἐκελεύσθημεν ἔχειν τὸν διάβολον· πρὸς αὐτὸν μήποτε καταλλάττου ...» (Ὁμιλ. Κ', 5, PG 49, 204). Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, 75, PG 31, 1133D-1136A (ΒΕΠΕΣ 53, 262).

Ἐνδεικτικὰ παρατίθενται καὶ ὀρισμένα ἄλλα ἀγιογραφικὰ χωρία, ἀπὸ τὰ ὅποια κατανοεῖται μὲ σαφήνεια ἡ δράση τοῦ διαβόλου: «... ἵνα μὴ εἰς ὄνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου»⁶, «... ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐξωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα»⁷, «Ἐποτάγητε οὖν τῷ Θεῷ. ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ»⁸. Χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνει τὴν σφοδρότητα τῆς ἐνέργειας τοῦ διαβόλου ὁ ἀπόστολος Πέτρος, γράφοντας: «ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίῃ· ὃ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει»⁹. Σχετικὰ ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος: «λύκος μὲν ὁ διάβολος, τὸ ἀνήμερον θηρίον, τὸ ἀρπακτικόν, τὸ ἐπίβουλον, ὁ κοινὸς πάντων ἐχθρὸς...»¹⁰. Ἀναφερόμενος καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στὸν καλὸ καὶ μισθωτὸ ποιμένα, κάνει μνεῖα τοῦ λύκου – τοῦ διαβόλου σὲ τελικὴ ἀνάλυση: «Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφήσιν τὰ πρόβατα καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα»¹¹. Ἡ ἀντενέργεια τοῦ διαβόλου στὸ θεῖο θέλημα καὶ ἡ ὑπονόμηση τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρα ἀποτυπώνονται, μεταξὺ ἄλλων, καὶ στὴν παραβολὴ τῶν ζιζανίων, ὅπου ἀναφέρεται: «τὰ δὲ ζιζανία εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ· ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σείρας αὐτὰ ἐστὶν ὁ διάβολος»¹². Ἐπίσης στὴν παραβολὴ τοῦ σπορέως σημειώνεται: «οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος καὶ αἶρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν»¹³.

Τὸ ἔργο τοῦ διαβόλου εἶναι ποικιλόμορφο καὶ πάντοτε ἔχει στόχο ἀρνητικό, καταστρεπτικό, ὀλέθριο. Αὐτὸ εἶναι αὐτονόητο, δεδομένου ὅτι «τὰ ἐκείνου

6. Α' Τιμ. 3, 7.

7. Β' Τιμ. 2, 26.

8. Ἰακ. 4, 7.

9. Α' Πέτρ. 5, 8.

10. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλ. ΚΓ', 4, PG 31, 596B (ΒΕΠΕΣ 54, 214). Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὁμιλ. εἰς τὸν ΞΑ' ψαλμ., 3, PG 29, 476A (ΒΕΠΕΣ 52, 133): «Ἐδραμον ἐν δίψει». Τὸ σύντομον λέγει τῆς τῶν δαυμόνων ἐπιβουλῆς, ὅτι τρέχουσι καθ' ἡμῶν, διψῶντες ἡμῶν τὴν ἀπόλειαν».

11. Ἰω. 10, 11-12.

12. Ματθ. 13, 39. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγ. ΙΘ', 13, PG 35, 1060C (ΒΕΠΕΣ 59, 140).

13. Λουκ. 8, 12. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Ἐπιστολὴ ΙΖ', PG 46, 1060AB (ΒΕΠΕΣ 70, 42): «... βούλημα καὶ ἔργον (= τῷ διαβόλῳ) ἐστὶν ἐξ ἐναντίου τῷ θεῷ θελήματι τὸ μηδένα σωθῆναι μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν».

βλαστήματα, ώμότης, τραχύτης, πλεονεξία, λαιδορία· πάντα ὅσα μισεῖ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, ταῦτα τοῦ διαβόλου ἐστί»¹⁴.

Ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται πάντοτε σὸ στόχαστρο τοῦ διαβόλου, τοῦ «ἄνθρωποκτόνου ἀπ' ἀρχῆς»¹⁵, εἴτε ζεῖ σὲ κοινωνία μὲ ἄλλους ἀνθρώπους, εἴτε διάγει σὲ ἀπομόνωση, ὅπως συνέβη, ἐκτὸς ἄλλων, στὸν Μ. Ἀντώνιο, τὸν ἀσκητὴ τῆς ἐρήμου. Αὐτὸν ἐπιδίωξε, μὲ πολλοὺς τρόπους, ὁ μισόκαλος δαίμονας νὰ ἐκτρέψει ἀπὸ τὴν εὐθεία ὁδὸ καὶ θεάρεστη πορεία, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχία¹⁶. Ἡ δράση τῶν δαιμόνων, ὅπως εἶναι γνωστόν, δὲν περιορίζεται μόνον στοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κινουῦνται ἐντὸς τῶν παθῶν καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ σὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶναι προσανατολισμένοι στὸν Θεό. Ἐπίσης οἱ δαίμονες, ἐκμεταλλεύόμενοι τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτίθενται αἰφνίδια μὲ μεγάλη σφοδρότητα καὶ ὀξύτητα ἐναντίον τους, διεγείροντες τὰ διάφορα πάθη¹⁷. Ὅταν τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὑπάρχουν σὲ ἀδράνεια, ἐνίοτε οἱ δαίμονες, ἐνεργώντας δολίως, ἀποφεύγουν νὰ πειράξουν τὸν ἄνθρωπο, διότι ἀποβλέπουν στὴν ἐμφάνιση τῆς ὑπερηφάνειας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς ἔπαρσης, τὰ ὁποῖα εἶναι θανατηφόρα στοιχεῖα στὴ διάρκεια τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς πορείας.

Τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Κυρίου ἀποτελεῖ τὸ οὐσιαστικὸ ἐφόδιο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ¹⁸, νὰ ἀντιπαλέψει καὶ νὰ ἀντικρούσει τὸν «ἐρχόμενον λύκον», τὶς πολύμορφες ἐνέργειες τοῦ διαβόλου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας καὶ καθάρῃς ἑαυτῶν λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων»¹⁹.

Τὴν δράση, ἀλλὰ καὶ τὸ ὠφέλιμο τῆς ὑπαρξῆς τοῦ διαβόλου ἐπισημαίνει καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος στρέφεται ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι κατηγοροῦν τὸν Θεό, ἐπειδὴ δὲν ἐξαφανίζει τὸν διάβολο. Στὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ διάβολος νικᾶται ἀπὸ ἐλάχιστους ἱκανοὺς, ἀλλὰ νικᾶ ἀναρίθμητους, γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς πρέπει νὰ τὸν ἐξαφανίσει, ὁ χρυσορρήμονας πατέρας παρατηρεῖ ὅτι

14. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὁμιλία ἐν Λαζίκοις* 9, PG 31, 1456B (ΒΕΠΕΣ 56, 302). Πρβλ. ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, *Ἐπιστολῶν βιβλίον Β'*, ἐπιστ. 90, PG 78, 536A.

15. *Ἰω.* 8, 44. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγ. ΣΤ'*, 13, PG 35, 740AB (ΒΕΠΕΣ 59, 18).

16. Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου*, 5, PG 26, 845C-848B (ΒΕΠΕΣ 33, 14).

17. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης*, Β', 33, PG 90, 996B.

18. Βλ. Ν. ΞΕΞΑΚΗ, *Ὁρθόδοξος Δογματική*, τ. Β', Ἀθήνα 2009, σσ. 256-265.

19. *Τίτ.* 2, 14.

αὐτοὶ ποὺ νικοῦν εἶναι πολυτιμότεροι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ νικῶνται· εἶναι προτιμότερος ἓνας, ὁ ὁποῖος ἐπιτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, παρὰ μύριοι παράνομοι. Ἄν φονεύσεις τὸν ἀνταγωνιστή, τότε οἱ σπουδαιότεροι ὑπονομεύονται ἀπὸ τοὺς ὀκνηροὺς καὶ δὲν ἐπιδεικνύουν πλέον τὴ δύναμή τους, οὔτε στεφανώνονται²⁰. Ὁ διάβολος, ἂν τὸν χρησιμοποιήσουμε ὅπως ἀρμόζει, εἶναι χρήσιμος καὶ μᾶς ὠφελεῖ τὰ μέγιστα²¹.

Ἄν προσέχουμε, γρηγοροῦμε καὶ ἐπαγρυπνοῦμε –μὴ βρισκόμενοι σὲ ραθυμία, ὀκνηρία, νωθρότητα, ἀπερισκεψία, ἐπιπολαιότητα, ἀδράνεια, ἀπραξία– τότε ὁ διάβολος δὲν εἶναι αἴτιος τῶν κακῶν πράξεών μας. Εἶναι ὀλέθρια γιὰ τὴν πνευματικὴ μας πορεία καὶ κατάρτιση ἢ σκέψη νὰ ἀποδίδουμε στὸν διάβολο τὰ ἁμαρτημάτα μας, νὰ μεταφέρουμε δηλαδὴ τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών μας στὸν διάβολο μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε ἀνεύθυνοι καὶ ἄξιοι συγγνώμης. Ἐνῶ ἡ σκέψη αὐτὴ εἶναι καταστρεπτικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀντίθετα γιὰ τὸν διάβολο εἶναι ἀρεστὴ καὶ εὐχάριστη, δεδομένου ὅτι κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον διευκολύνεται στὴν ἐπιτέλεση τοῦ καταστρεπτικοῦ του ἔργου. Εὐστοχα σημειώνει ὁ ἱερός πατέρας: «σφόδρα βούλεται ἐκεῖνος (= ὁ διάβολος) τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ἐπ’ αὐτὸν ἄγειν τὴν αἰτίαν, ἵνα ταύταις ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπιόντες, πολλὴν αὐξήσωμεν καθ’ ἑαυτῶν τὴν κόλασιν, οὐδεμιᾶς τυγχάνοντες συγγνώμης ἀπὸ τοῦ μετατιθέναι ἐπ’ αὐτὸν τὴν αἰτίαν...»²². Παράλληλα παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὅτι ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὴ φροντίδα τῶν δαιμόνων τὸ νὰ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπει πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ παρασκευάζουν τὴν μοῖρα τῶν ἀγαθῶν γι’ αὐτόν²³.

Ἔτσι, προσεγγίζοντας προσεκτικὰ καὶ μὲ βᾶση τὴν ὅλη διδασκαλία καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, διαπιστώνουμε ὅτι τὸ ἀγιογραφικὸ χωρίο: «ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ (= ὁ Ἰησοῦς Χριστός) τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ’ ἔστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανά-

20. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλ. Β’*, Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας... 1, PG 49, 259.

21. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλ. Β’*, Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας... 4, PG 49, 261. Σχετικὰ σημειώνει καὶ ὁ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: «ὁ Διάβολος εἶναι πάντοτε συνεργὸς στὴν βουλή τοῦ Θεοῦ, ὄχι θέλωντας ὁ ἴδιος τοῦτο οὔτε ἀποβλέποντας σ’ αὐτό, γι’ αὐτὸ καὶ κάποιος θεοφόρος λέγει ὅτι “τὸ κακὸ συνεργεῖ στὸ ἀγαθὸ, ὄχι μὲ καλὴ προαίρεση”» (*Ὁμιλ. Ν’*, 7, ΕΠΕ 11, σ. 205).

22. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλ. Β’*, Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας... 5, PG 49, 262.

23. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Κατὰ εἰμαρμένης* 44, PG 45, 173C (ΒΕΠΕΣ 68, 300): «τὸ γὰρ ἀποστήναι τὸν ἄνθρωπον τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν κακεῖθεν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἀγαθῶν μοῖραν παρασκευάζειν, ἀντὶ παντός τοῖς δαίμοσι σπουδάζεται...».

του διὰ παντός τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας»²⁴ ἀναφέρεται στὴν κατάργηση τῆς ἐξουσίας, τοῦ κράτους, τῆς θανάσιμης καὶ ὀλέθριας δυνάμεως τοῦ διαβόλου καὶ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ καταστρεπτικοῦ του ἔργου. Σχετικὰ ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής: «εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου»²⁵.

Σχολιάζοντας ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὸ ἀνωτέρω χωρίο τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, ἐντοπίζει σ' αὐτὸ τὴν κατάργηση καὶ κατάλυση τῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας τοῦ διαβόλου, σημειώνοντας: «διὰ τοῦ θανάτου, φησί, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι, τὸν διάβολον. Ἐνταῦθα τὸ θαυμαστὸν δείκνυσιν, ὅτι δι' οὗ ἐκράτησεν ὁ διάβολος, διὰ τούτου ἠπτήθη, καὶ ὅπερ ἰσχυρὸν ἦν αὐτῷ ὄπλον κατὰ τῆς οἰκουμένης, ὁ θάνατος, τούτῳ αὐτὸν ἐπληξεν ὁ Χριστός· καὶ τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως τοῦ νικήσαντος ἐμφαίνει. Ὅρᾳς ὅσον ὁ θάνατος εἰργάσατο καλόν; ... Ὅρᾳς ὅτι τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα ἐκβαλὼν, συγκατέλυσε καὶ τοῦ διαβόλου τὴν ἰσχύν;»²⁶.

Ἄν ὁ διάβολος καταργήθηκε, παύοντας νὰ ἐνεργεῖ, ποιό εἶναι τὸ νόημα τοῦ ἐρωτήματος τοῦ λειτουργοῦ πρὸς τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθεῖ κατηχούμενο ἢ τὸν ἀνάδοχό του: «ἀποτάσῃ τῷ Σατανᾷ· καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ; καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ; καὶ πᾶσι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ;»²⁷. Ἐπίσης ποιό εἶναι τὸ νόημα τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς, τοῦ γνωστοῦ «Πάτερ ἡμῶν», στὸ σημεῖο: «ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ»;

Ὁ Κύριος, μὲ τὴν σταυρικὴ θυσία Του, δὲν κατήργησε τὸν διάβολο, ἀλλὰ τὸν κατέβαλε, ὅπως τονίζει ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «Ἦλθε δὲ ὁ Κύριος ἵνα τὸν διάβολον καταβάλλῃ...»²⁸ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐπισημαίνει: «τὸν ... διάβολον ... διὰ τοῦ πάθους καὶ τῆς σαρκὸς ἐτροπώσατο (= ὁ Κύριος)...». Ὁ Χριστὸς χαρακτηρίζεται «ὁ τοῦ διαβόλου νικητῆς ... νικᾶται ... ὁ ... διάβολος· καὶ ὁ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ νικήσας φύσιν καὶ διὰ τοῦτο μεγαλαυχῶν καταβάλλεται τῆς

24. Ἐβρ. 2, 14-15.

25. Α' Ἰω. 3, 8. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλ. ΣΤ', 151, 205D.

26. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, Ὁμιλ. Δ', 4, PG 63, 41-42. Βλ. αὐτόθι, σ. 42: «... οὗ θάνατον μόνον πεπαυμένον, ἀλλὰ διὰ τούτου κάκεινον τὸν ἄσπικτον πρὸς ἡμᾶς αἰεὶ τὸν πόλεμον ἐπανηρημένον καὶ ἐπιδεικνύμενον, τὸν διάβολον λέγω καταργήθεντα· ὁ γὰρ θάνατον μὴ δεδοικώς, ἔξω τῆς τυραννίδος ἐστὶ τοῦ διαβόλου».

27. Μικρὸν Εὐχολόγιον ἢ Ἀγιασματάριον, Ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα ¹³1998, σ. 84.

28. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 25, PG 25, 140B (ΒΕΠΕΣ 30, 95).

ἐπάρσεως, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀναπλάττεται τοῦ κατὰ ψυχὴν καὶ ὄντως θανάτου...»²⁹. Ὁ Χριστὸς ἀπάλλαξε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ κυριαρχίας³⁰ τοῦ διαβόλου, συνέτριψε τὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου καὶ μάλιστα τὸ ἰσχυρὸ κατὰ τῆς οἰκουμένης ὄπλο του, τὸν θάνατο, καὶ ἐλευθέρωσε τὸ ἀνθρώπινο γένος, δεδομένου ὅτι «τυράννου ... πεσόντος, ἐλεύθερον ἅπαν τὸ τυραννούμενον»³¹. Ἔτσι ὁ θάνατος πλέον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «οὐκέτι φοβερός ἐστίν, ἀλλὰ πεπότηται, καταπεφρόνηται, εὐτελής ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ἄξιος...»³². Ὁ Κύριος συντρίβει καὶ ἀνατρέπει τὸ ὀλέθριο ἔργον τοῦ διαβόλου, τὴν καταστρεπτικὴν δυνάμειν του στοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ μείνουν σταθεροὶ ἐν τῇ πίστει καὶ τῷ ἀγαθῷ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος προτρέπει καὶ συμβουλεύει: «θέλω δὲ ὑμᾶς σοφὸν μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίβει τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει»³³. Ἡ συμβουλή αὕτη τοῦ ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν μᾶς ὑπενθυμίζει τὰ λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὰς Του: «Ἴδου δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ»³⁴. Σχολιάζοντας καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὸ χωρίον τῆς Γενέσεως: «αὐτὸς (= ὁ Χριστὸς) σοῦ τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν»³⁵, παρατηρεῖ: «ἐκείνον (= τὸν διάβολον) ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ταπεινώσας (= ὁ Χριστὸς) κατήνεγκε, καὶ ἡμᾶς ἐπικεῖσθαι αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ πεποιήκεν»³⁶.

Χρησιμοποιώντας ὁ πιστὸς τὰ ἀπαραίτητα πνευματικὰ ὄπλα, ὅπως τὴν πίστη, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀγάπη, τὴν ἐργήγορση, τὴν προσευχή, τὴν νηστεία, τὴν μετάνοια καὶ ὅλες τὶς ἄλλες ἀρετὰς, καθὼς καὶ τὴν παρεχόμενὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία

29. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλ. ΙΣΤ', PG 151, 205D, 192A, 193D.

30. «... Πρὶν ἔρθει ὁ Χριστὸς κυριαρχοῦσε ἐν τῇ ἀνθρώπινῃ φύσει ὁ παμμίαρος διάβολος ... καὶ τὴν ἔσπερνε ἐπίμονα μὲ τὸ ξίφος τῆς ἀπάτης ἐπὶ τὸν ὄλεθρον» (ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν, ἀπορ. 100, PG 91, 1301A). Βλ. καὶ Ἰω. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα 1, PG 52,766: «Σήμερον καταλύεται τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς».

31. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλ. ΙΣΤ', PG 151, 205D. Πρὸβλ. 209A: «Καθελὼν τὸν ἐν θανάτῳ τὸ κράτος ἔχοντα κατὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ τοῦ σώματος, καὶ κατ' ἄμφω τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἡμᾶς ὀυσάμενος...».

32. Ἰω. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἐρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, Ὁμιλ. Δ', 4, PG 63, 41.

33. Ῥωμ. 16, 19-20.

34. Λουκ. 10, 19.

35. Γεν. 3, 15.

36. Ἰω. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὁμιλ. ΙΖ', 7, PG 53, 143. Πρὸβλ. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Εἰς μαρτίριον, Προτροπικὸς λόγος, 36, PG 11, 612AB (ΒΕΠΕΣ 9, 57-58).

θεία χάρη, γίνεται σταθερός και ἀμετακίνητος στην ἀλήθεια και την ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, μακριὰ ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους και τῆς ἀνταρσίας, ἀπὸ τὸν μισόκαλο δαίμονα, τοὺς πειρασμοὺς και τὶς παγίδες του. Ὁ Ἱγνάτιος Ἀντιοχείας ἐπισημαίνει σχετικὰ: «Σπουδάζετε οὖν πυκνότερον συνέχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ και δόξαν. Ὅταν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ σατανᾶ...»³⁷. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τονίζοντας τὴ μεγάλη δύναμη τοῦ σταυροῦ και τὴν κατῆχυσή του ἔναντι τοῦ διαβόλου, γράφει: «οὐ μόνον δὲ τὴν θείαν εἰκόνα προσκυνεῖς, ἀλλὰ και τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ τὸν τύπον· σημεῖον γὰρ ἐστὶ μέγιστον και τρόπαιον Χριστοῦ κατὰ τοῦ διαβόλου και πάσης τῆς ἀντικειμένης φάλαγγος, διὸ και φρίττουσι και φυγαδεύονται τοῦτον τυπούμενον ὁρῶντες»³⁸.

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ζεῖ ἐν Χριστῷ και κατὰ Χριστόν, ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντιπαλαίσει τὰ φοβερὰ πανουργήματα και τὶς ἐπιθέσεις τοῦ διαβόλου και νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς περίπλοκες μεθοδίες του. Κάνοντας χρήση τῆς ἐλεύθερης βούλησής του, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀναδειχθεῖ νικητὴς στὸν πολυμέτωπο ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ διαβόλου. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Συμεὼν ὁ Ν. Θεολόγος, «στὴν ἐξουσία μας εἶναι μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ νὰ ἐμμένουμε ἐκουσίως στὶς ἐντολὲς τοῦ δεσπότη Χριστοῦ, στὸν ὁποῖον βαπτισθήκαμε και νὰ πορευόμεθα στὴν ὁδὸ τῶν προσταγμάτων του ἢ νὰ ἐκκλίνουμε ἀπ' αὐτὴν τὴν εὐθεῖα ὁδὸ και μὲ τὶς πονηρὲς πράξεις νὰ ἐπιστρέψουμε στὸν ἀντίπαλο και ἐχθρὸ μας Διάβολο»³⁹. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σημειώνει: «βιάζεσθαι δέ τινα

37. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, *Πρὸς Ἐφεσίους* 13, 1, SC 10, 82 (PG 5, 656A).

38. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Δεκάλογος τῆς κατὰ Χριστόν Νομοθεσίας* 2, ΓΠΣ, ἐπιμ. Π. Χρήστου, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 253-254. Πρὸβλ. «Τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου ἐγκωμιάσωμεν ... και τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ ὑπερδοξάσωμεν ... ὡς Θεὸς σκυλεύσας κράτος θανάτου και ἰσχὺν Διαβόλου ...» (*Κάθισμα Ἀναστάσιμον*, Ἦχος πλ. α', εἰς τὸν Ὁρθρον τῆς Τετάρτης πρὸ τῆς Ἀναλήψεως, *Πεντηκοστάριον*, Ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1990, σ. 147). «Κύριε, ὄπλον κατὰ τοῦ Διαβόλου, τὸν Σταυρὸν σου ἡμῖν δέδωκας» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 22). «Σὺ τὸν ἀρχέκακον ὄφιν, τῷ ὄπλῳ τῷ τοῦ Σταυροῦ σου, καθελὼν τῇ σῇ ἐγέρσει» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 52). «Τὸν ἄχραντον Σταυρὸν σου· δι' οὗ καθεῖλες Χριστέ, ἐχθροῦ τὴν δυναστείαν» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 55). «Σταυρωθέντος σου Χριστέ, ἀνηρέθη ἡ τυραννίς, ἐπατήθη ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 36). «Τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ λαβόντες οἱ ἅγιοι Μάρτυρες ... πᾶσαν τοῦ Διαβόλου τὴν ἰσχὺν κατήργησαν» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 61).

39. ΣΥΜΕΩΝ Ν. ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Κεφάλαια θεολογικά και πρακτικά* 100, 89, SC 51, 109. Πρὸβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγ. Μ'*, 10, PG 36, 369BC (ΒΕΠΕΣ 60, 88). Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Βίος και πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου* 30, PG 26, 888C-889A (ΒΕΠΕΣ 33, 27-28): «Μέγα γὰρ ὄπλον ἐστὶ

οὐκ ἰσχύουσιν (= οἱ δαίμονες)· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι δέξασθαι τὴν προσβολὴν ἢ μὴ δέξασθαι»⁴⁰. Παράλληλα, ὁ ἴδιος ἱερός πατέρας διευκρινίζει: «Οὐκ ἔχουσι τοίνυν ἐξουσίαν (= οἱ δαίμονες) κατὰ τινος, οὐδὲ ἰσχύιν, εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ οικονομικῶς συγχωρούμενοι ... παραχωρήσεως δὲ Θεοῦ γενομένης, καὶ ἰσχύουσι...»⁴¹. Ἔτσι, «οὐχ ὁ διάβολος ἡμῖν αἴτιος τῶν κακῶν, ἐὰν θέλωμεν προσέχειν ἵνα μάθης», παρατηρεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «ὅτι ὁ ἀσθενὴς τὴν προαίρεσιν καὶ ἡμελημένος καὶ ῥάθυμος, καὶ διαβόλου οὐκ ὄντος καταπίπτει, καὶ εἰς βάραθρα πολλὰ κακίας ἐναντὸν καταβάλλει»⁴².

Σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ διαβόλου ὡς ἄρχοντα τοῦ κόσμου, ὁ Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος παρατηρεῖ: «ἄκουσε τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος λέγει· “ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν”⁴³. Δὲν λέγεται ὁμοῦς (= ὁ διάβολος) ἄρχοντας ὡς ἐξουσιαστής ἢ δεσπότης τοῦ κόσμου ... ἀλλὰ ὡς κυρίαρχος καὶ ἐξουσιαστής αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι προσηλωμένοι σ’ ἐκεῖνον...»⁴⁴. Μνημονεύοντας ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὸν λόγο τοῦ Κυρίου: «ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται»⁴⁵, διατυπώνει ὡς ἐπισημάνση τοῦ Κυρίου: Τὸ ὅτι βέβαια κατακρίνεται (= ὁ διάβολος) γιὰ μένα, θὰ τὸ γνωρίσουν ἐκεῖνοι πὺν θὰ τὸν καταπατοῦν, «οἱ καταπατοῦντες αὐτὸν ὕστερον, καὶ τὴν ἀνάστασίν μου σαφῶς εἰδότες...»⁴⁶.

κατ’ αὐτῶν (= δαιμόνων) βίος ὀρθὸς καὶ ἡ πρὸς Θεὸν πίστις. Φοβοῦνται γοῦν τῶν ἀσκητῶν τὴν νηστείαν, τὴν ἀγρυπνίαν, τὰς εὐχάς, τὸ πρᾶον, τὸ ἥσυχον, τὸ ἀφιλάργυρον, τὸ ἀκενόδοξον, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὸ φιλόπτωχον, τὰς ἐλεημοσύνας, τὸ ἀόργητον, καὶ προηγουμένως τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ... Ἰσασι γὰρ τὴν κατ’ αὐτῶν δοθεῖσαν χάριν τοῖς πιστοῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος αὐτοῦ· “Ἴδου δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ”».

40. ΙΩ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἔκδοσις 18, Kotter II, σ. 49 (PG 94, 877B). Πρβλ. ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Κατήχησις Β΄*, 3, PG 33, 585A (ΒΕΠΕΣ 39, 52): «Κάκιος ὑποβολεὺς ὁ διάβολος. Ὑποβάλλει μὲν οὖν ἐκεῖνος, οὐ μὴ βίᾳ ἐπικρατεῖ τῶν μὴ πειθομένων».

41. ΙΩ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἔκδοσις 18, Kotter II, σ. 49 (PG 94, 877A).

42. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὅμιλ. Β΄*, Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας... 2, PG 49, 260.

43. *Ἰω.* 14, 30.

44. ΣΥΜΕΩΝ Ν. ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Βίβλος τῶν Ἠθικῶν*, Λόγ. ΙΑ΄, SC 129, 370-372. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὅμιλ. ΛΓ΄*, PG 151, 421BC: «ἔλεγε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, “ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται” (*Ἰω.* 17, 15), καὶ καλοῦσε κοσμοκράτορα τὸν Διάβολο, ὡς ἄρχοντα τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνα τούτου. Νὰ μὴ νομίζετε βέβαια ὅτι ὁ πονηρὸς κυριαρχεῖ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ γι’ αὐτὸ ὀνομάζεται κοσμοκράτορας· μακριὰ ἀπ’ αὐτὴν τὴν ἀνόητη γνώμη... Αὐτὸς ὁ κόσμος βρίσκεται στὸ πονηρὸ ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς μας παράχρησις καὶ ἐσφαλμένης διαχείρισις· καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος τοῦ ὁποίου κυρίαρχος εἶναι ὁ σατανᾶς».

45. *Ἰω.* 16, 11.

46. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ἐπίμν. εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*, *Ὅμιλία* 78, PG 59, 422.

Ὁ ἀγωνιζόμενος πιστός, ἔχοντας ἀναφορὰ στὸν Θεό, δὲν ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὸν διάβολο, δεδομένου ὅτι ὁ διάβολος, ὅπως σημειώνει ὁ Μ. Βασίλειος, «... πατήται ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν ἠλιπικῶτων. Ἔδωκε γάρ (= ὁ Κύριος) δύναμιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς “τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ” ... ἐξεβλήθη ἢ πονηρὰ αὐτοῦ τυραννὶς καὶ ἐκαθάρθη ὁ περιγίος τόπος διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους...»⁴⁷. Μὲ τὴν πραγματικὴ ἐσωτερικὴ πρὸς τὸν Θεὸν πρόθεση, ζωντανὴ διάθεση καὶ ἐνάρετη βιοτῆ, μὲ συνεχῆ ἐργήγορση καὶ ἐπαγρύπνηση, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς πολυμορφες πανουργίες καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου καὶ νὰ ἐπιτύχει τὸν τελικὸ του προορισμό, πού εἶναι ἡ κοινωνία μὲ τὸν Θεὸ καὶ κατ’ ἀκολουθία ἡ σωτηρία του.

Συμπερασματικά, ἡ ἀκριβὴς καὶ πραγματικὴ θεολογικὴ ἔννοια δὲν ἀποδίδεται μὲ τὴ χρῆση τῆς μετοχῆς «καταργήσας», στὴν ἔκφραση «τὸν δὲ διάβολο καταργήσας», δεδομένου ὅτι τὸ ῥῆμα *καταργῶ* σημαίνει: ἀναγκάζω κάποιον νὰ παύσει τὰ ἔργα του, καθιστῶ ἄχρηστον, καταλύω⁴⁸.

Τὸ πραγματικὸ θεολογικὸ νόημα, ἀσφαλῶς καὶ κατ’ ἀκρίβεια, ἐπικεντρώνεται στὴν ἐξασθένηση, ἀποδυνάμωση, κατατρόπωση, ταπείνωση τοῦ διαβόλου· τὴν κατάργηση τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμεις του, μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ διάβολος, μὲ τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου –τὸν σταυρικὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασή Του– δὲν καταργήθηκε ὡς ὑπαρξή· δὲν καταργήθηκε ἡ δράση καὶ ἡ ἐνέργειά του, ἀλλὰ ἡ ἐξουσία του –τὸ κράτος τοῦ θανάτου– καὶ ἡ δυνάμεις του. Ἡ προσέγγιση αὐτή, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀγιογραφικὴ καὶ πατερικὴ διδασκαλία, εἶναι ὄχι μόνον ἀκριβέστερη, ἀλλὰ καὶ ἐποφελέστερη γιὰ τὸν πιστό, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ κατάρτιση, τὴ θέωση, τὴ σωτηρία του.

Ἡ κατάργηση τοῦ διαβόλου, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς δυνάμεις καὶ τῆς ἐξουσίας του, εἶναι γεγονός ἀντικειμενικὸ, πραγματικὸ, ἀναφορικὰ πρὸς τὸν Χριστό· δυνητικὸ ὅμως ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ νίκη τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ διαβόλου εἶναι ἀντικειμενικὴ, προσφερόμενη πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἡ νίκη τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ διαβόλου εἶναι δυνητικὴ, τὴν ὁποία ὀφείλει νὰ ἐπιτύχει μὲ προσωπικὴ προσπάθεια. Ἡ κατάργηση τῆς ἐξουσίας τοῦ διαβόλου δὲν ἐπιτυ-

47. Λουκ. 10, 19. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός* 10, PG 31, 352BC (ΒΕΠΕΣ 54, 98).

48. Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Νέον Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ ἐρμηνευτικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης – Ἀρχαίας – Μεσαιωνικῆς – Καθαρευούσης – Δημοτικῆς*, λήμμα *καταργῶ*, Ἀθῆναι ³1969, σ. 759.

χάνεται αυτόματα από τον άνθρωπο, αλλά είναι κατορθωτή μόνο υπό την προϋπόθεση της λειτουργίας της ελεύθερης βούλησης και της συνεχούς πνευματικής ἐργήγορης του ανθρώπου και βέβαια της θείας βοήθειας. Χαρακτηριστικά ψάλλει ἡ Ἐκκλησία μας τὴν νίκη τῶν ἁγίων κατὰ τοῦ διαβόλου: «καὶ Διαβόλου τὴν πλάνην, καὶ τὸ θράσος κατήργησαν, οἱ Ἅγιοι σου Κύριε»⁴⁹.

Ἔτσι, μὲ τὴν προϋπόθεση σκληροῦ καὶ ἀδιάλειπτου πνευματικοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς ἐπίκλησης τῆς θείας βοήθειας⁵⁰ ὁ ἄνθρωπος, ἀποφεύγοντας τὴν ἁμαρτία καὶ καλλιεργώντας τὴν ἀρετὴ, προκαλεῖ στὸν διάβολο βαρὺ πλῆγμα, τὸ ὁποῖον ὁ Γρηγόριος Νύσσης χαρακτηρίζει θάνατο τοῦ διαβόλου, σημειώνοντας: «θάνατος γὰρ διαβόλου τὸ ἄπρακτον ἔχειν καὶ ἀνερέργητον τὴν κακίαν»⁵¹. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ γίνεῖ κάτοχος τοῦ δώρου τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, τῆς ἀπαλλαγῆς δηλαδή ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ διαβόλου. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, «... δι' ἀνείκαστον φιλανθρωπίας πέλαγος, κλίνας οὐρανοὺς ἐπὶ τὴν γῆν κατῆλθεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς, ἵνα ἡμᾶς τῆς κατὰ ψυχὴν τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐλευθερώσῃ»⁵². Ἡ δύναμη καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ διαβόλου ἀνατρέπονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται πνευματικὰ καὶ θεάρεστα, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος: «οὐδὲν ἐκ τῆς μεθόδου ... τοῦ διαβόλου ἐκείνοι (= μάρτυρες καὶ ἅγιοι) παρεβλάβησαν, τὸν Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς οἰκοῦντα καὶ μένοντα»⁵³.

Ὁ διάβολος δραστηριοποιεῖται καὶ θὰ δραστηριοποιεῖται μέχρι τὴ συντέλεια⁵⁴ τοῦ κόσμου στὸ ἀντίθεο καὶ ἀνθρωποκτόνο ἔργο του. Ὁ πιστὸς ὁμως

49. *Πεντηκοστάριον*, σ. 144. Πρὸβλ. «Ἡ ἐν τῷ σταδίῳ ὑμῶν ὁμολογία Ἅγιοι, τῶν Δαιμόνων κατέπνιξε τὴν δύναμιν ...» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 33). Πρὸβλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅμιλ. ΙΖ' εἰς Βαλαὰμ τὸν μάρτυρα* 3, PG 31, 489AB (ΒΕΠΕΣ 54, 163).

50. «Σοῦ δεόμεθα, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, Δέσποτα Φιλάνθρωπε ... ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καταδυναστείας τοῦ Διαβόλου» (*Πεντηκοστάριον*, σ. 210). «Εὐλόγητός εἶ Κύριε, Δέσποτα Παντοκράτορ ... ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ πάσης περιστάσεως καὶ πάσης ἐπιβουλῆς τοῦ ἀντικειμένου» (*Πεντηκοστάριον*, σσ. 210-211). «Κύριε, Κύριε ... λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ταραχῆς καὶ δειλίας, τῆς ἐκ τοῦ Διαβόλου ἡμῖν προσγενομένης» (*Πεντηκοστάριον*, σσ. 211-212).

51. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ...*, ἔκδ. W. Jaeger, ἐν W. Jaeger, vol. VIII1, Leiden 1952, σ. 74 (ΒΕΠΕΣ 70, 89).

52. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὅμιλ. Ν'*, ΕΠΕ 11, σσ. 198-200.

53. ΣΥΜΕΩΝ Ν. ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Βίβλος τῶν Ἠθικῶν*, Λόγ. ΣΤ', SC 129, 134. Πρὸβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγ. Μ'*, 35, PG 36, 409AB (ΒΕΠΕΣ 60, 103-104).

54. «Ἔως γὰρ τῆς συντελείας ἔωνται (= οἱ δαίμονες) παλαίειν ἡμῖν» (ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, *Ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον*, κεφ. Η', PG 123, 225A). Πρὸβλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅμιλ. ΙΑ'*, *Περὶ φθόνου*, 4, PG 31, 377D (ΒΕΠΕΣ 54, 112).

ἔχει τὴ δυνατότητα, ἐνδυσόμενος «τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ», νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ἐπιτυχία τὸν διάβολο καὶ «πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι»⁵⁵. Κατὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ: «ἐὰν μόνον νήφωμεν, καὶ τὸ ὄμμα τῆς διανοίας ἀνατείνωμεν πρὸς τὸν λυτρωσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας τοῦ διαβόλου δεσπότην καὶ ὡς αἰεὶ παρόντι τούτῳ προσέχωμεν», τότε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιπαλαίσουμε κατὰ τρόπο νικηφόρο τὸν διάβολο, ὁ ὁποῖος «μανιακῶς καθ' ἡμῶν κινεῖται, τὸ πολίτευμα ἐχόντων ἐν οὐρανοῖς διὰ τῆς κατὰ νοῦν πρὸς τὸν Θεὸν ἀναστάσεως...»⁵⁶.

Ἡ τελικὴ κατάργηση τῆς δράσης τοῦ διαβόλου ἔχει ἐσχατολογικὴ διάσταση: θὰ συντελεσθεῖ κατὰ τοὺς ἔσχατους χρόνους, κατὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία, ὅπως δηλώνουν τὰ ἀγιογραφικὰ χωρία: «... ὁ διάβολος ὁ πλανῶν ... ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ θείου ὄπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»⁵⁷. «Τότε ἐρεῖ (= ὁ Κύριος) καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τῷ ἡτοιμασμένῳ τῷ διαβόλῳ ...»⁵⁸. Σχετικὰ σημειώνει καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ὅτι ὁ διάβολος θὰ ὀδηγηθεῖ σὲ τέλεια ἀκίνησία, ἀφοῦ θὰ καταργηθεῖ κάθε ἐνέργειά του, «ἀκίνησία παραδοθήσεται τελεία πάσης ... ἐνεργείας καταργηθείσης»⁵⁹.

Ἐπομένως, μετὰ ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα, πρὸς ἀκριβέστερη ἀπόδοση τοῦ σχετικοῦ θεολογικοῦ νοήματος, ἀντὶ τῆς ἔκφρασης «τὸν διάβολον καταργήσας» θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση: «τὸν διάβολον καταπατήσας» ἢ «κατατροπώσας» ἢ «ταπεινώσας», ἢ «τοῦ διαβόλου τὴν ἰσχὺν καταργήσας».

55. Ἐφ. 6, 11· 16. Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, PG 46, 825B (ΒΕΠΕΣ 70, 112): «ἡμεῖς, ὡς ἡ ἐπαινετὴ μέλισσα, ἐκ πολλῶν ἀνθέων συλλέξαντες τὰ χρήσιμα, τὸ πνευματικὸν ... κηρίον κατηργασάμεθα ... μὴ δέδοικεν ἔτι τὸν πονηρὸν δαίμονα».

56. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὁμιλ. ΙΗ'*, PG 151, 305B, D. Πρβλ. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Ὁμιλ. Κ'*, 8, PG 49, 209-210: «Οὐ δώσομεν τῷ διαβόλῳ ῥαθυμίας ἐξουσίαν».

57. Ἄποκ. 20, 10.

58. *Ματθ.* 25, 41.

59. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ὁμιλ. Ν'*, 6, ΕΠΕ 11, σσ. 202-204.

SUMMARY

Approaching the expression “abolished the devil”

By N. Xaxakis,
Emeritus Professor of the National
and Kapodistrian University of Athens

The expression “abolished the devil”, which is used in the orthodox sacred burial and memorial services, for the rest of the slept faithful’s soul, does not render the exact theological meaning. The devil, with our Lord’s liberating work, Jesus Christ, was abolished as far as his dominion and power are concerned; of though, it was not abolished in regard to his act and action. On the basis of the dogmatic doctrine of the Orthodox Church, the devil acts and activates, and will activate till the end of the world in his godless and homicidal work. The believer must to object to this with his spiritual means, namely the correct credence, the virtuons life and God’s help, through the holy sacraments of the Church in order to be saved. Consequently, to the more accurate rendering of the theological meaning, instead of the expression “abolished the devil”, the use of the expression “impinged on the devil” or “defeated” or “humbled” or “abolished the devil’s power” would be more preferable.